

А. І. Шушківський

Замки України

ЗАМКИ УКРАЇНИ. На теренах України перші замки (замкнений комплекс оборонних споруд – валів, ровів, мурів, башт, бастіонів, а також житлових, господарських і культ. будівель) відомі від 11 ст. замки почали споруджувати у Середньої Азії, найдавніші з них уналежнюють до 5–7 ст. На території Європи вони з'явилися у 10 ст. За твердженням дослідників, в Україні було бл. 5 тис. пам'яток фортифікацій. Донині збереглося понад 100 твердинь або лише їх руїн.

Замки будували на скелях, островах, підвищеннях, оточених водою, тобто у важкодоступних і зручних для оборони місцях. Розрізняють:

- низинні та висотні (за розташуванням);
- стінові (укріплення сформовано лише за допомогою мурів) та баштові (на певних відрізках оборонних мурів встановлено башти);
- нерегулярні (неправильної конфігурації з нерівномірно розставленими баштами) та регулярні (правильної геометричної форми з рівномірно розставленими баштами).

Рослинність біля підніжжя замкової гори знищували. Використання того чи ін. матеріалу під час спорудження перших замків залежало від природ. умов. У центр. і сх. р-нах України осн. буд. матеріалом було дерево, на Зх. і Пд. – камінь. Появі замків передували [городища](#). В Україні вони з'явилися наприкінці бронзового віку (6–5 ст. до н. е.). Давньоруські общинні центри, князівські й сторожові фортеці, дитинці датовані 10–14 ст. Значна кількість городищ стала основою замків (дерев'яний замок із баштою-донжоном на Молодіївському городищі поблизу Чернівців, 12 ст.; Ужгородський замок). У давньоруські часи будували переважно дерев'яні стінові замки з баштою-донжоном і дерево-земляними укріпленнями, пристосованими відповідно до рельєфу.

Ранніми зразками кам'яного середньовічного зодчества є Кам'янець-Подільський замок (Хмельн. обл.; 11–19 ст.) і Квасівський замок (Берегів. р-н Закарп. обл.; 12–13 ст.) Дерев'яні замки були недовговічні, легко займалися, тому донині не зберігся жодний із них. У 2-й пол. 13 – 15 ст. дерево-земляні укріплення почали замінювати кам'яними та цегляними; башти вже споруджували з усіх боків укріплення, виносячи за лінію стін, облаштовували їх

бойовими галереями з парапетами, зубцями, машикулями (Луцький замок). У епоху середньовіччя поняття «за́мок» було тотожним поняттю «фортеця» (система стаціонарних укріплень, які підпорядковані єдиній концепції фортифікації та дозволяють вести кругову оборону в умовах тривалої облоги). Наприкінці 16 ст. з'явилися фортеці, які слугували винятково оборонними пунктами. У них розміщували казарми, склади, каземати, тюрми. Фортеці втратили своє значення у 2-й чв. 20 ст., коли систему оборони почали формувати укріпленими районами.

З давніх часів замки, зокрема й українські, мали дві головні функції: захисну та житлову (згодом також і представницьку). На ранньому етапі переважала захисна. До цього типу належать Аккерманська (Білгород-Дністровська) фортеця (Одес. обл.; 13–15 ст.), Генуезька фортеця в м. Судак (АР Крим; 14–15 ст.), Невицький замок (Ужгород. р-н Закарп. обл.; 13–17 ст.) і Олеський замок (Буський р-н Львів. обл.; 13–18 ст.). У 16–17 ст. набули поширення фортечні споруди, в яких захисні та житлові (представниц.) функції зрівнялися. У цей період з'явилися замки-палаці, що поступово втрачали свої оборонні функції та набували рис палацового комплексу. Серед них – Бережанський (16–18 ст.), Збаразький (16–17 ст.), Вишнівецький (Збараз. р-н; бастіони не збереглися, палац значно перебудовано; усі – Терноп. обл.), Бродівський (17–18 ст.), Підгорецький (Бродів. р-н), Золочівський (обидва – 17 ст.; усі – Львів. обл.). У 18 ст. функція житла перейшла від замків до палаців, а оборонні функції – до фортець. Водночас у цей період замки й надалі називали новозбудовані розкішні палацові споруди через їхнє розташування на пагорбі з ровом, використання в них башт, під'їзного мосту тощо. У 19 ст. традиційним стало спорудження палаців-замків в історичних стилях, часто великих за розмірами, з розкішними інтер'єрами: палацовий комплекс «Садиба Попова» у м. Василівка Запоріж. обл., замок Даховських у с. Леськове Монастирищен. р-ну Черкас. обл., Воронцовський палац у м. Алупка Ялтин. міськради АР Крим, палац Мсциховського у селищі Селезнівка Перевал. р-ну Луган. обл., садиба Кеніґа у с. Шарівка Валків. р-ну Харків. обл. Своєрідною емблемою південного берегу Криму стало Ластівчине гніздо (1911–12), яке розташоване на прямовисній Аврориній скелі мису [Ай-Тодор](#) у селищі Гаспра (Ялтин. міськради, АР Крим), та нагадує середньовічний замок.

Єдиною в Україні пам'яткою фортифікаційної споруди 18–19 ст. і однією з найбільших у світі кам'яно-земляних фортець, яка збереглася донині, є Київська фортеця. Замки та фортеці або їхні руїни також збереглися pobl. підніжжя г. Південна Демерджі (АР Крим; «Фуна», 14 ст.), на Мангупському плато («Мангуп-Кале», 13–15 ст.), у м. Інкерман Севастоп. міськради («Каламіта», 15 ст.), у м. Феодосія (Генуезька фортеця, 14 ст.); у містах Бар і Шаргород, селах Іванів Калинів. р-ну (усі – 16 ст.) та Озаринці Могилів-Поділ. р-ну (17 ст.) Вінн. обл.; у містах Виноградів (11–16 ст.), Мукачеве (11 ст.), Хуст (11–18 ст.), селищах Королеве Виноградів. р-ну (12–17 ст.), Середнє Ужгород. р-ну (12–18 ст.), Чинадійове Мукачів. р-ну (15 ст.), селах Бронька Іршав. р-ну (13–14 ст.) та Варієве Берегів. р-ну (11–17 ст.) Закарп. обл.; у м. Галич (14 ст.), с. Раковець та селищі Чернелиця (обидві – 17 ст.) Городенків. р-ну, с. Пнів Надвірнян. р-ну (16

ст.) Івано-Фр. обл.; у Львові (Високий замок; 13 ст.), м. Добромиль та с. Муроване Старосамбір. р-ну (обидві – 16 ст.), м. Жовква (16–17 ст.), селищі Поморяни Золочів. р-ну (14 ст.), селах Свірж Перемишлян. р-ну (15–17 ст.) та Старе Село Пустомитів. р-ну (16 ст.) Львів. обл.; у містах Дубно (15–16 ст.), Корець (15–18 ст.), Острог (14–15 ст.), селищі Клевань Рівнен. р-ну (15 ст.), селах Новомалин Остроз. р-ну (14 ст.), Тайкури Рівнен. р-ну (16–17 ст.), Тараканів Дубен. р-ну (19 ст.) Рівнен. обл.; у Тернополі (16 ст.), містах Бучач (14–17 ст.), Кременець (13 ст.), Скалат Підволочис. р-ну, Тереховля (обидві – 17 ст.), Чортків (15 ст.), селищах Залізці Зборів. р-ну (16 ст.), Золотий Потік Бучац. р-ну (17 ст.), Микулинці Тереховлян. р-ну (11–17 ст.), Сатанів Городець р-ну (15–17 ст.), Скала-Подільська Борщів. р-ну (16–18 ст.), селах Кривче (17 ст.), Кудринці, Окопи (обидві – 17–18 ст.) Борщів. р-ну, Підзамочок (17 ст.), Язловець (14–18 ст.) Бучац. р-ну, Сидорів Гусятин. р-ну, побл. с. Нирків Заліщиц. р-ну (Червоноградський; обидві – 17 ст.) Терноп. обл.; у м. Старокостянтинів, селищі Меджибіж Летичів. р-ну (обидві – 16 ст.), селах Жванець (15–17 ст.), Панівці (16 ст.), Рихта (16–19 ст.), Чернокозинці (14–15 ст.) Кам'янець-Поділ. р-ну, Зіньків Вінковец. р-ну (15 ст.), Сокилець Дунаєвец. р-ну (14–15 ст.), Сутківці Ярмолинец. р-ну (15–17 ст.) Хмельн. обл.; у м. Хотин Чернів. обл. (13–18 ст.). 2010 оголошено роком популяризації та збереження українських замків, фортець та палаців.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Сіцінський Є. Оборонні замки Західного Поділля 14–17 ст. (Історично-археологічні нариси). К., 1928;
2. Лесик О. В. Замки та монастирі України. Л., 1993;
3. Поп Д., Поп И. Замки Подкарпатской Руси. Уж., 2004;
4. Вечерский В. В. Замки и крепости Украины. К., 2005;
5. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України (історичні мандрівки). К., 2005;
6. Трубчанінов С. Країна замків і фортець. 2-е вид. Кам'янець-Подільський, 2007;
7. Прибега Л. Замки та фортеці. К., 2007;
8. Иванов А. В. Крепости и замки Южного берега Крыма. Мир крымского средневековья. Св., 2008;
9. Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини 13–18 ст. Л., 2008;
10. Прохненко І., Гомоляк О. До історії замків Закарпаття // Військ.-істор. альманах. 2009. Число 1(18); Пустиннікова І. С. Україна. 101 стародавній замок. Х., 2009;
11. Івченко А. С., Пархоменко О. А. Україна. Фортеці, замки, палаци. К., 2009;
12. Пустиннікова І. С., Беспалова Н. Ю. Середньовічні замки Європи. Х., 2010.

Бібліографічний опис:

Замки України / А. І. Шушківський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-14850>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).